

הנקודה המרכזית - ארץ ישראל

א. תקפתו של חזון

אין עולם בלא חזון. ואף הבורא לא "ברא עלמא" עד שלפני כן "הסתכל באורייתא", שהיא היא חזונו של עולם. לפיכך, בראשית יש לנסח את החזון על פי ערכי היסוד של השקפתנו, ומתוך כך לקבוע את המטרות שעלינו להשיג, וכולן בהתייחס לחזון השלם.

חזון הגאולה של הציונות הדתית - "ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל", נבדל מחזונה של הציונות החילונית ומיסודותיה הרעיוניים של החברה החרדית. המשותף לשתי האחרונות - השמטת צלע אחת מצלעות המשולש החזוני של הציונות הדתית. החילונים השמיטו את "תורת ישראל", והחרדים - את "ארץ ישראל". הציונות החילונית ביקשה להקים מדינה ליהודים בארץ ישראל, החרדים רוצים לשמר את עם ישראל כאומה שמקיימת את תורת ה', ואילו הציונות הדתית מבקשת את "תחיית האומה בתורתה על אדמתה".

"באין חזון - ייפרע עם". עם או מחנה ללא חזון, סופו שיאבד את זהותו וצלמו ויתפורר. אולם גם אומה המפולגת לחזונות שונים ומנוגדים עלולה לאבד את אחדותה. חזון הציונות הדתית - המכיל את חזונם של התנועות האחרות ומימושו מאז הופעתה כתנועה היסטורית - איפשר סובלנות יחסית, ואף שיתוף פעולה בין המחנות השונים, ומנע העמקת הקיטוב והניכור עד כדי היפרדות. מאידך, עמדת ה"גשר", עם כל חשיבותה, מיקמה את התנועה בעמדה נחותה: כלפי היהדות החרדית, ראתה עצמה הציונות הדתית נחותה מבחינה דתית, ואילו כלפי הציונות החילונית ראתה עצמה מבחינה ציונית.

מאז מלחמת ששת הימים התחולל שינוי. הציונות הדתית החלה להפגין ביטחון עצמי רב כלפי המחנות האחרים. בקרב מנהיגיה ובניה הופיעה הרגשת ודאות שדרכה היא שתהיה לדרך המלך של עם ישראל. היא זו שמובילה את תנועת ההתיישבות בארץ ישראל בדור האחרון, בניה הולכים ומתבלטים במספרם ואיכותם היחסית בקרב כוחות הביטחון, באקדמיה ובתחומים נוספים. עולם התורה שלה הולך ומתפתח ונושא פירות ופירי פירות.

בעשור האחרון חוותה התנועה כמה תקופות קשות ומכאיבות של שפל (הסכמי אוסלו, רצח ראש הממשלה), קמות קבוצות שמבקשות אינדיבידואליזם, וגם תהליך החילון בקרב הנוער - שנבלם בתקופת הפריחה - שב ומואץ בשנים אלו. מתחזקים זרמים בתוך המחנה המציעים תפיסות חילופיות לכמה מעיקריה של התנועה, תפיסות שעלולות לפורר את התנועה כולה. (על כך במאמרו של הרב יעקב אריאל - "לא על פרשת דרכים" צ'הר ה'. סקירה על תפיסתה האידיאולוגית של הציונות הדתית החדשה ראה במאמרו של יצחק גייגר בביטאון בית מורשה, אקדמות י"א).

נקודת המשען שעליה נבנתה החלופה האידיאולוגית הייתה הטענה שהציונות הדתית ריכזה את כל האנרגיות שלה בהתיישבות החדשה, תוך הזנחת העשייה החברתית. לדעתם, עשייה זו, ללא הסכמה כוללת של העם, והציפייה המשיחית שנתלוותה למעשים, הביאה את החברה הישראלית והדתית למשברים קשים. תחת זאת מוצע "להוריד את הדגל של ארץ ישראל", לחפש את המאחד בערכים אוניברסליים, לקבל יותר את השפעות המודרנה ולעצב גישה חדשה למקומה של ההלכה ופוסקיה בחיי היחיד, ובמיוחד בשאלות הציבוריות.

ברם, "המשולש החזוני" אינו סיסמא בעלמא, ואף לא הכלאה מקרית של שלושה ערכים, חשובים ככל שיהיו. רק שילוב שלוש עושה את אומתנו לעם ה' ומאפשר קיומו של הייעוד "ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש". יותר מכך, שלושת הצלעות ניוונות ומתמלאות זו מזו, כמו בחוק כלים שלובים. לפיכך, ריכוז מאמצים בתחום אחד, כשהוא לא נעשה מתוך שלילת התחומים האחרים, אלא משום צורך של תקופה, מביא עמו תנופה גם בגזרות האחרות. כך, בפרספקטיבה של דור ניתן לומר בבירור שתנועת ההתיישבות חיזקה את המגמה התורנית של הציבור הדתי-לאומי. בד בבד עם מעשה ההתנחלות הוקם מערך חינוכי עתיר ממדים. בתי המדרש של הציונות הדתית הזינו את מצבורי האנרגיה הרוחנית והאנושית של ההתיישבות. נטילת האחריות להובלת המהלך הציוני יצרו מפעלי חברה כלל ישראליים כמו השירות הלאומי לבנות, הפעילות לפתיחת השערים בפני יהדות רוסיה, קליטת העלייה מאתיופיה, הפעילות בחבר המדינות והקמת גרעינים תורניים בעירות הפיתוח. בניגוד לדברי המלעיזים, דווקא מתוך השראתה של האחריות והאכפתיות לעם ישראל נוצרו בציבור זה מסגרות של תרומה חברתית וולונטרית, במספר רב יותר מאשר בציבורים אחרים במדינת ישראל, ולאין שיעור יותר ממה שהקימו החוגים המציעים לציונות הדתית שינוי ערכין.

ריקון אידיאולוגי של כל אחת מזרועות המשולש, ירוקן בהכרח את הזרועות האחרות. נטישת מצוות יישוב ארץ ישראל כערך מרכזי בדורנו ו/או צמצום מקומה של תורת ישראל כמכוונת ומדריכה את אורחות חיינו, והחלפתם בערכים אוניברסליים או אינדיבידואליסטים, תביא את אלו בסופו של דבר להצטרפות למחנה המבקשים להפוך את מדינת היהודים ל'מדינת כל אזרחיה'.

ב. מימוש החזון

בדרך הניתוח המקובלת, שלבי הדיון הבאים היו אמורים להיות כדלהלן:

1. מה הם משאבי הכוח של הציונות הדתית להגשמת חזונה, ומה הם המכשולים העומדים בדרכה להגשמתו.
2. עיצוב אסטרטגייה להגשמת החזון.
3. ניסוח מטרות הציונות הדתית לעת הזאת.
4. הכנת תכנית עבודה מפורטת.

נדרשת אפוא עבודה יסודית ומקפת על מנת להגדיר ולעצב את מטרות הציונות הדתית בפרק הזמן שלפנינו. אף על פי כן לא אמנע משתי הארות שעשויות לתרום לדיון: האחת ערכית והשנייה אסטרטגית.

הנקודה הראשונה היא אידיאליזם ואחריות לאומית: מבחנה של תנועה הוא ביכולתה להנחיל את ערכיה ואת חווייתה ההיסטורית לדור הבא. הציונות הדתית בנתה השקפת עולם ברורה, המגולמת במערכת של סמלים ודפוסי קבע בתנועת הנוער ובמערכות החינוך שלה. מוטיבים מרכזיים בסמלים ודפוסים אלה הם האחריות הרחבה לחברה הישראלית והפעילות האידיאליסטית עד כדי מסירות נפש.

אף שהמגשימים בפועל את ערכיה של התנועה לא היוו רוב, ואף הרבה פחות מכך, הם נחשבו לאוונגרד של התנועה והקרינו על המחנה כולו. לעומתם, אלילי התרבות החילונית מבטאים התנערות מכל אחריות קולקטיבית. הם סמלי הבכיינות, הפסימיזם והאגואיזם.

על אף היות המחנה הציוני-דתי קבוצה קטנה מספרית, הוא הצליח להשפיע על סדר היום הציבורי בזכות הערך המוסף של מעשיו, פרי האידיאליזם והמוטיבציה של בניו.

חובתנו להמשיך ולשמר את משאבי הכוח הללו - אחריות לאומית, אידיאליזם ומסירות נפש - על ידי הצבת מטרות הולמות. גיבוש מטרות בעלות זיקה ישירה לחזון תחיית עם ישראל בארצו על פי תורתו, יצוק משמעות לחיי הפרט, וישמש בלם בפני תפיסת העולם ההדוניסטית ההולכת ולוחכת את הקצוות של החברה הציונית דתית.

הנקודה השנייה היא הרחבת המושגים. בשל החשיבות הפוליטית המכרעת של ההתיישבות מבית מדרשה של הציונות הדתית, התפתח דימוי המכיל את ערכיה של התנועה אך ורק במפעל ההתיישבות.

ברם, אפילו הערך "ארץ ישראל" שבחזון התנועה, מכיל בתוכו משמעות רחבת היקף. לא רק יישוב הארץ והריבונות עליה, אלא כל תחומי העשייה המסייעים לבניינה של הארץ ולשמירתה בידי העם היהודי. מתוך ראייה רחבה זו אפשר להעמיס מערכות רבות נוספות על גבי הפלטפורמה הזו: בטחון, חקלאות, מדיניות ושלטון, מדע ותעשייה. (ובלבד שנקודת המוצא היא אכן אידיאליסטית - טובת הכלל ולא רק הכיס הפרטי...). בהארה והכוונה חינוכית שכזו, שורות רחבות מבני הציונות הדתית, העוסקים בתחומים אלה, ימצאו עצמם ממילא שקועים ומושרשים ביישומו של החזון הציוני-דתי ובביצוע מטרותיו. אין זה תרגיל אפולוגטי עקר, אלא הבהרת המשמעות של הערך "ארץ ישראל". כמובן, לכך צריכה להתלוות עבודה חינוכית והסברתית לראיה מחודשת של מעשיו של הפרט, לא מתוך האספקלריא של עצמו אלא מתוך האספקלריא של עם ישראל וארץ ישראל. וכפי שניסח הרב קוק את מטרות "דגל ירושלים" ביכולת לתת תשובה חיובית לשאלה "מה עשית היום למען עמך ולמען ארצך".

כשם שהציבור הציוני-דתי נטל על עצמו את האחריות לקיום מצוות ישוב ארץ ישראל, כך עליו ליטול את האחריות לקיומו של העם היהודי, ולא פחות מכך - לפיתוחה ושגשוגה של תורת ישראל.

